

ВИТОКИ СТИЛІСТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ПРАЦІ К. ЛУЧАКОВСЬКОГО «НАЧЕРК СТИЛІСТИКИ, ПОЕТИКИ І РИТОРИКИ З ДОДАТКОМ ПРО КРАСУ МОВИ І БУДОВУ ВІРША»

Спробу окреслити окремі стилістичні аспекти української мови віднаходимо у праці Костянтина Лучаковського «Начерк стилістики, поезики і риторики з додатком про красу мови і будову вірша», яка вийшла друком 1917 року у Вінніпезі [5].

Костянтин Лучаковський (1846-1912) – галицький педагог, класичний філолог, який видавав шкільні підручники («Читанка», 1892, «Взори поезії і прози», 1894 та ін.) і статті з класичної філології й української літератури [3].

Відомі дослідження про К. Лучаковського переважно характеризують його вклад в українське підручникотворення, зокрема праці В. Оліфіренка («Підручник з української літератури: історія і теорія», 2003), та перекладацьку діяльність – Й. Кобів («Нарис історії українського перекладу з класичних мов у Галичині до 1939-го року», 2009). Віднаходимо згадку про працю К. Лучаковського «Начерк стилістики, поезики і риторики з додатком про красу мови і будову вірша» в І. Кочан, де вона кваліфікується як «найдавніша праця українського автора, яка стосується лінгвістичного аналізу тексту» [4, 11].

Мета нашої статті – проаналізувати наукову розвідку Костянтина Лучаковського «Начерк стилістики, поезики і риторики з додатком про красу мови і будову вірша» та визначити її внесок у підручникове забезпечення стилістики української мови.

У вступних заввагах до праці зазначається, що спочатку це дослідження було видрукуване в 1894 році як вступна частина до читанки для п'ятого класу середніх шкіл у Галичині [1]. Мета розвідки, на думку видавництва, – подати загальне уявлення про різні роди літератури, тропи і фігури, наукову прозу. Видання рекомендувалося для шкіл як додаток до шкільного підручника. Його читач повинен бути підготовленим, зокрема ознайомлений з літературою, йому мають легко даватися «наукові тонкощі». Вагомість праці в тому, що окремі досліджувані аспекти раніше не розглядалися.

К. Лучаковський у передмові згадує античних дослідників, зокрема Платона, Аристотеля, Горация, Квінтіліана та інших, які схоластично зауважували про тропи і фігури, «пороздроблювано часом майже на атоми» [5, 5]. Автори сучасної стилістики суголосно стверджують, що антична риторика (риторична наука, риторична школа і практична ораторська майстерність) є праматір'ю української стилістики [7, 79] і «етимологічна основа слова «стилістика» свідчить, що витоки цієї науки в античній риторичі [7, 81].

К. Лучаковський не претендує на вичерпність дослідження і закликає «людей трудящих до приємної роботи на тім перелозі». Окремо автор висловлює вдячність І. Франку за те, «що при укладі самої Читанки зволив мені вгодити своїми цінними перекладами, без котрих не оден взір був би недоставав» [5, 6].

Аналізована праця складається з таких частин: «Стилістика», «Поетика», «Риторика», додаток «Краса мови і будова вірша». Розділ стилістики, як і сучасні підручники і посібники, традиційно розпочинається з визначення стилістики: «Спосіб висказування своїх гадок словами так в поезії як і в прозі називає ся стиль, а наука, що обнімає приписи і правила до того, називає ся стилістика» [5, 7]. Визначаються такі умови «доброго і красного» стилю:

1) чиста мова з дотриманням граматичних норм («вільна від блудів граматичних»), у якій застарілі слова використовуються тільки за потреби, уникнення провінціалізмів, варваризмів, неологізмів, що не «відповідають» духові мови;

2) добрий стиль повинен бути «ясний, пригожий і звязкий»: маємо добирати відповідні мовні засоби для певного стилю, уникаючи незрозумілих і двозначних слів; відповідно до адресата мовлення (зважати на різницю між науковим, історичним, популярним, розповідним стилем); потрібно «оминати» плеоназми і тавтологію.

Подидуємо визначення тропів і фігур: «Троп або тропа (tropus, зворот – образ) є зворот язииковий, в котрім одно понятє заступає ся другим, щоби через те властиву гадку висказати нагляднійше; фігура є незвиклий уклад слів, через котрий виражане гадки набирає більше сили» [5, 8].

Костянтин Лучаковський виокремлює такі тропи: порівняння, яке «виражає подібність двох понять тим, що ставить оба поняття побіч себе і вказує спільну їх прикмету», і метафора («перенесення») та її різновиди: замість абстрактного поняття вживається конкретне; замість конкретного предмета (образа) використовується інший, більш образний; абстрактні поняття набувають не-

властивих ознак. Цікаво тлумачить різницю між ними: «Метафора є похожа на порівняне, але різнити ся від него тим, що поняття порівнятельного треба догадувати ся» [5, 11].

До метафор К. Лучаковський зараховує прозопоєю (персоніфікацію), етопоєю (уособлення) та алегорію. За його поглядами, персоніфікація – оживлення неживого світу предметів і абстрактних понять та надання їм людських ознак. Коли до цих ознак додається «дар мови», то кваліфікуємо троп як уособлення. Уже в 1923 році В. Домбровський ототожнює уособлення і персоніфікацію й виокремлює такі «відміни» метафори, як оживотворення – персоніфікація (оживотворення й уособлення природи, уособлення абстрактних понять) та алегорію [2, 69-84].

Сучасні дослідники стилістики й літературознавства переважно ототожнюють персоніфікацію і уособлення (А. Коваль «Практична стилістика сучасної української мови», 1987; С. Єрмоленко, С. Бирик, О. Тодор та ін. «Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів», 2001); О. Тараненко «Українська мова: енциклопедія», 2004 та інші).

А. Ткаченко зазначає: «Іноді персоніфікацію розглядають як різновид уособлення, іноді, навпаки, уособлення вважають «вужчим» од персоніфікації, хоч етимологічно це – прямі відповідники: персоне = особа» і дослідник пропонує: «Усе це не сприяє виробленню термінологічної чіткості. Тож, аби зняти різночитання щодо цього виду метафори, його можна означити аксіоматичним і поки що не термінологічним поняттям оживлення» [8, 252].

Звертає увагу К. Лучаковський на синекдоху, метонімію, іронію, евфемію («говорити жичливо»), літоту й детально аналізує їх. Літоту кваліфікує так: «Замість висказати щось впрост, добирає ся вираження протинного з переченем; тим способом віддає тверджене нагляднійше а часто лагіднійше (евфемічно)» [5, 17].

З-поміж фігур учений-філолог виокремлює граматичні й риторичні; «перші повстають через пропущене, повторене одного або кількох виразів, другі через степеноване, протиставлене і такі інші усталювання слів [5, 18]. До граматичних фігур уналежнює асиндетон («асидет, безполучник»); полісиндетон («полісиндет, многосполучник»); еліпс («еліпса, пропущене»); замовчування («апосіопеза, замовчане»); повтор («повторене»), зокрема хіазм («хіазм») і рефрен («референ»); запитання й відповідь («питане для вираження сумніву, перечення або зворушення»); «виклик для вираження жалю або радості, зазиву до діла»; «апострофа (зазив)». Риторичними фігурами, на думку К. Лучаковського, є ономапоє, парномазія («парномазія»), антитеза, яку творять оксиморон («оксимора»), парадокс («парадокса, несподіванка»), градація («степеноване»), інверсія («інверсія»).

Отже, відповідно до сучасної класифікації фігур за О. Пономаревим [6, 235-242] поза увагою К. Лучаковського залишилися тільки анафора, епіфора, анепіфора, епанафора, ампліфікація, плеоназм, тавтологія, риторичне питання, парцеляція, лейтмотив.

Учений-філолог слушно зауважує, що поет старанно добирає виразні мовні засоби для того, щоб «викликати сильнійше вражіння та відтворити нагляднійший образ». Для цього письменники поєднують образні мовні засоби, зокрема порівняння і метафору, метонімію і порівняння тощо.

Цікаво, що в додатку «Краса мови і будова вірша» К. Лучаковський намагається розмежувати мовні засоби наукового стилю, художнього і розмовного [5, 54-57]. Науковий стиль послуговується «мовою без прикрас», у художньому стилі мова прикрашена поетичними фігурами, тому таку мову називаємо «фігуративною, або поетичною»; багато поетичних висловів подибуємо і в розмовному стилі. У розвідці наголошується на незвичайній поетичності народних пісень, зокрема доводиться, що «Наші українські пісні можуть послужити знаменитим підручником для зрозуміння краси мови, для ознайомлення з найкращими висловами, з найдобрішими поетичними фігурами» [5, 56]. Водночас автор розвідки стверджує: поетичні фігури фіксуємо в прозових творах.

Ілюстративним матеріалом видання послуговували уривки зі «Слова о полку Ігоревім», «Іліади» і «Одіссеї» Гомера, «Божественної комедії» Данте, художніх творів М. Костомарова, М. Школиченка, М. Пашкевича, Т. Шевченка, М. Старицького, І. Франка, І. Котляревського та інших.

Отже, праця К. Лучаковського «Начерк стилістики, поезики і риторики з додатком про красу мови і будову вірша» засвідчує зародження української стилістики і є певним внеском у підручникове забезпечення дисципліни.

Список використаних джерел

1. Втори поезії і прози для кляси пятої ц[ісар.]-к[орол.] шкіл середних: [хрестоматія] / уложив [з передм. «Начерк стилістики, поезики і реторики» та приміт.] Константин Лучаковский. – Львів: Накладом фонду краєвого. Друк. наук. т-ва ім. Шевченка. Під зарядом К. Беднарського, 1894. – [10], XXXII, 434 с.
2. Домбровський В. Українська стилістика і ритміка. Українська поезика / Володимир Домбровський. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 2008. – 488 с. (Cogitio: навчальна класика).

3. Енциклопедія українознавства: словникова частина [Електронний ресурс] / ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові. – Львів: Т. 4: Перевидання в Україні. – Львів, 1994. – С. 1200-1600. – Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/encycl/euui103.htm>
4. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. / І. М. Кочан. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 423 с.
5. Лучаковський К. Начерк стилістики, поезики і риторики: з додатком про красу мови і будову вірша [Електронний ресурс] / Константин Лучаковський. – Вінніпег, Ман: Українська видавнича спілка, 1917. – 64 с. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/literaturuznavstvo/2534-luchakovskiy-k-nacherk-stilistik-poetik-i-retorikii/>
6. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: підручник / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1993. – 248 с.
7. Стилістика української мови: підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
8. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: вступ до літературознавства / Анатолій Олександрович Ткаченко. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.

Анотація. У статті проаналізована праця Костянтина Лучаковського «Начерк стилістики, поезики і риторики з додатком про красу мови і будову вірша», зокрема увагу акцентовано на розділі «Стилістика» і додаткові «Краса мови і будова вірша». Сконстатовано, що зазначена наукова розвідка засвідчує зародження української стилістики і є певним внеском у підручникове забезпечення дисципліни

Ключові слова: стилістика української мови, стиль, К. Лучаковський, тропи і фігури, образні мовні засоби.

Summary. The attempt to define separate stylistic aspects of Ukrainian language are found in work by Kostyantyn Luchakovs'kiy "Nacherk stylistyky, poetyky i rytoryky z dodatkom pro krasu movy I budovu virsha" (Essay about stylistics, poetics and rhetoric with supplementation about beauty of language and poem composition), with the following parts: "Stylistics", "Poetics", "Rhetoric" and supplementation "Beauty of language and poem composition".

The aim of the article is to analyze the given scientific work by Kostyantyn Luchakovs'kiy and to define its role in supply of textbooks for stylistics of Ukrainian language.

In the part "Stylistics" the terms "stylistics" and "style" are explained. Besides that such tropes as comparison, which "expresses the similarity of two notions by putting both notions together and showing their common distinctive marks" and metaphor ("перенесене" (transmission)) and its kinds: instead of abstract notion the concrete one is used; instead of concrete object (image) the other one, more figurative is used; abstract notions acquire the indistinctive features.

K. Luchakovs'kiy considers prosopopoeia (personification), ethopoeia (embodiment) and allegory as metaphors. Special attention the author pays to synecdoche, metonymy, irony, euphemisms ("govoryty zhychlyvo" (to speak politely)), litotes and analyze them in details.

Among figures the scientist-philologist specifies grammatical and rhetorical ones; "the first ones are shown with the help of missing, repetition of one or several expressions, the other ones are shown with the help of gradation, contraposition and other kinds of making words constant". The author consider asyndeton («асидет, безполучник»); polysyndeton («полісиндет, многосполучник»); ellipse («елінса, пропущене»); preterition («апосіопеза, замовчане»); repetition («повторене»), in particular, chiasmus («хіазм») and refrain («референ»); question and answer («питане для вираження сумніву, переченя або зворушення»); «виклик для вираження жалю або радості, зазиву до діла»; «апострофа (зазив)» as grammatical figures. The rhetorical figures, in K. Luchakovs'kiy's opinion, are onomatopoeia, paronomasia («парономазія»), antithesis, which are created by oxymoron («оксимора»), paradox («парадокса, несподіванка»); gradation («степеноване»), inversion («інверсія»).

The interesting fact is that in supplementation "Beauty of language and poem composition" K. Luchakovs'kiy tries to differentiate linguistic means of scientific, artistic and conversational styles.

Therefore, the work by K. Luchakovs'kiy "Nacherk stylistyky, poetyky i rytoryky z dodatkom pro krasu movy I budovu virsha" (Essay about stylistics, poetics and rhetoric with supplementation about beauty of language and poem composition) proves the origin of Ukrainian stylistics and can be considered as a contribution into supply of textbooks in this discipline.

Key words: stylistics of Ukrainian language, K. Luchakovs'kiy, tropes and figures, figurative linguistic means.

Отримано: 12.10.2015 р.